

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті проаналізовані значущість комунікативної культури як основи професійної діяльності педагогічного працівника, сутність, структура та функції професійно-педагогічної комунікації.

Ключові слова: комунікативна культура педагога, спілкування, педагог-фасилітатор, комунікації, емоційна насиченість.

В статье проанализированы значимость коммуникативной культуры как основы профессиональной деятельности педагогического работника, сущность, структура и функции профессионально-педагогической коммуникации.

Ключевые слова: коммуникативная культура педагога, общение, педагог-фасилитатор, коммуникации, эмоциональная насыщенность.

In the article meaningfulness of communicative culture is distinguished as bases of professional activity of pedagogical worker, essence, structure and functions of professionally-pedagogical communication.

Key words: communicative culture of teacher, intercourse, communications, emotional saturation.

Постановка проблеми. Освіта швидко змінює свої пріоритети в період стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і саме тому вміння працювати з інформацією, здійснювати інформаційні послуги стають необхідними компонентами сьогодення. Важливою стає здатність педагогічних працівників змінюватися, активно діяти, швидко приймати рішення, самовдосконалюватися, саморозвиватися впродовж усього життя. Однією із головних особистісних якостей педагога є комунікабельність, а найважливішими вміннями — комунікативні. Відтак, проблема комунікативної культури педагогів стає особливо актуальною.

Проблема з'ясування сутності сучасної комунікативної культури, її суспільних функцій, особливостей формування має не лише важливу теоретичну, але й практичну значимість. Культура спілкування, комунікативні зв'язки — неодмінна складова цивілізованого суспільства. Для України, яка перебуває на стадії радикального трансформування суспільних структур та інститутів, потреба в узгодженій взаємодії всіх суб'єктів суспільного життя, потреба у взаєморозумінні, виважених діалогових стосунках, консенсусах і злагоді належить до найактуальніших проблем сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування комунікативних умінь привертає увагу багатьох дослідників, серед яких О.Бодальов, О. Дубовська, М. Кричевський, В. Собкін, Н. Плешкова (провідні вміння педагогічного спілкування), А. Капська, А. Годлевська, В. Коломієць, Р.Короткова (структура комунікативних умінь педагога), Л. Карамушка, О.Орлова, Л. Савенкова (формування готовності до педагогічного спілкування). Проблема спілкування відображена у працях Б. Ломова, М. Обозова, Б.Паригіна, В. М'ясищева, Г. Андрєєвої, А. Мудрика, О. Леонтєва та ін.

Мета статті — здійснити теоретичне дослідження сутності поняття «комунікативна культура», функцій та структури професійно-педагогічної комунікації для виявлення рівня її впливу на становлення особистості учня та здорових відносин у колективі; виокремити систему професійних комунікативних умінь педагога з метою подальшого дослідження методичних аспектів проблеми розвитку комунікативної культури.

Виклад основного матеріалу. В умовах гуманізації освіти професійна культура педагога набуває особливого значення. Одним із її компонентів є комунікативна культура. Необхідність її формування зумовлена постійною участю педагога у процесі спілкування, котрий передбачає різноманітні й багатопланові стосунки з колегами, учнями, освітніми управлінцями, батьками дітей. Ці відносини виникають і розвиваються в процесі спільної діяльності, важливою умовою якої є спілкування.

Поняття «спілкування» в сучасній соціальній психології тлумачиться як увесь спектр зв'язків і взаємодій людей у процесі духовного й матеріального виробництва, спосіб формування, розвитку, реалізації та регуляції соціальних відносин і психологічних особливостей окремої людини, що здійснюється через безпосередні чи опосередковані контакти, в які вступають окремі особистості та групи [9]. Звужене розуміння цього поняття пов'язане з міжособистісними стосунками людини. Міжособистісне спілкування — процес предметної та інформаційної взаємодії між людьми, у якому формуються, конкретизуються, уточнюються і реалізуються їхні міжособистісні відносини (взаємовплив, сприйняття одне одного тощо) та виявляються психологічні особливості комунікативного потенціалу кожного індивіда [9]. Міжособистісне спілкування є взаємодією людей, у якій кожен учасник реалізує певні цілі, водночас пізнаючи і змінюючи себе й співрозмовника.

У сучасній психології виокремлюють два підходи до трактування спілкування: спілкування як особлива форма взаємодії людей; як вид діяльності, кожен із учасників якої однаковою мірою є носієм активності [12].

Прихильники першого підходу (Б. Ломов, О. Бодальов, М. Обозов) пояснюють зазначений феномен як одну з найважливіших категорій психології. Так, Б. Ломов діяльність і спілкування розглядає як дві сторони соціального буття людини. Водночас він стверджує, що спілкування — це взаємодія людей, які вступають у нього як суб'єкти. Структура зазначеного феномена вимагає проведення трьох рівнів аналізу: макрорівень (аналіз спілкування як складної мережі взаємозв'язків індивіда з іншими індивідами та соціальними групами); мезорівень (вивчення окремих контактів, у які вступають люди); мікрорівень

(вивчення окремих сполучених актів спілкування, які є його своєрідними елементарними одиницями).

Представники другого підходу (М. Лісіна, О.М. Леонт'єв, О.О. Леонт'єв та ін.) розглядають спілкування як вид діяльності людини, яка характеризується інтенціональністю (наявністю специфічної мети, самостійної чи підпорядкованої іншим цілям, та специфічного мотиву); результативністю (міра збігу досягнутого результату з метою), нормативністю (обов'язковий соціальний контроль за перебігом і результатами акту спілкування). Розгляд педагогічного спілкування є доцільним з огляду другого методологічного підходу до трактування його сутності.

Педагогічне спілкування зазвичай розуміють як професійне спілкування викладача з учнями на уроці та поза ним (у процесі навчання та виховання), що виконує певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне та оптимальне) на створення сприятливого психологічного клімату, а також на іншого виду психологічну оптимізацію навчальної діяльності та відносин між педагогом та учнем (О.О. Леонт'єв). В. Кан-Каликом і Н. Нікандровим професійно-педагогічне спілкування трактується як система взаємодії педагога та вихованців, змістом якої є обмін інформацією, пізнання особистості, здійснення виховного впливу [7]. Дане визначення повною мірою стосується й педагогічного спілкування, що виникає у межах ЗНЗ, оскільки взаємодія між учнем та педагогом має подібні характеристики.

Педагогічне спілкування — особливий вид спілкування, що є категорією професійною. Це спілкування завжди навчальне, розвивальне та виховне. Воно спрямоване на розвиток особистостей, що спілкуються, формування їх взаємин. О. Бодальов наголошує, що для встановлення високого рівня взаєморозуміння у системі міжособистісних стосунків, які опосередковані спільною діяльністю, учасникам спілкування необхідно переборювати стійкі стереотипи сприймання, мислення, поведінки й урахувати погляди та стан партнерів. Таким чином, проблема формування педагогічної культури є особливо важливою [3]. Стихийне формування комунікативної культури педагога нерідко зумовлює авторитарний стиль спілкування, виникнення частих міжособистісних конфліктів, напруги в стосунках з іншими.

У педагогіці комунікативна культура розглядається як характеристика професійної культури педагога (В. Кан-Калик, Л. Мітіна, А. Мудрик, І.Риданова, Л. Савенкова, І. Тимченко, А. Капська), як системна складова освітнього процесу педагогічного вишу (Н. Аникеева, П. Лепін, Є. Мішина). У педагогічній етиці комунікативна культура трактується як невіддільна частина етики педагога (Е. Гришин, В. Журавльов). Педагогічна психологія інтерпретує зазначене поняття як сукупність тих спеціальних комунікативних навичок і вмінь, за допомогою яких людина попереджає виникнення психологічних труднощів і прогнозує результативність міжособистісної та ділової взаємодії (І.Богданов, С. Лазарев, С. Ануфрієнко).

Характеризуючи поняття «професійна педагогічна культура» у широкому розумінні, І. Зарецька виокремлює три її функціональні рівні:

- перший рівень характеризує сукупність соціально-економічних чинників, що визначають місце і значущість освіти в структурі культури суспільства, тобто об'єктивні умови, за яких складається і модернізується система освіти;

- другий рівень характеризує гармонізацію відносин усередині педагогічної системи (регіону, республіки, краю, області, району) і виявляється у стилі взаємин між керівними органами освіти й освітніх установ, між адміністрацією й педагогічним колективом, між навчальним закладом і структурами соціального середовища;

- третій рівень — це прояв професійної культури особистості конкретного педагога, що характеризується компетентністю, широтою кругозору, гуманними відносинами з усіма суб'єктами освітнього процесу, творчою активністю, почуттям комфортності й задоволеності, реалізацією свого особистісного та професійного потенціалу.

Підґрунтям формування комунікативної культури педагога є комунікативні якості особистості, які об'єднують індивідуальні особливості мовлення викладача та його особистісні якості. Основою комунікативної культури педагога є товариськість — стійке прагнення до контактів із людьми, вміння швидко налагоджувати контакти. Наявність у педагога товариськості є показником досить високого комунікативного потенціалу.

Комунікативна культура педагога передбачає оволодіння комунікативними вміннями та розвиток комунікативних здібностей. До комунікативних умінь можна віднести: вміння налагоджувати емоційний контакт, підтримувати ініціативу у спілкуванні; вміння керувати своїми емоціями; спостережливість і переключення уваги; соціальна перцепція (розуміння психологічного стану слухача за зовнішніми ознаками); самопрезентація (вміння «подати себе» учням чи студентам); мовленнєва комунікація (вербальні і невербальні вміння).

Л. Савенкова пропонує таку систему комунікативних умінь педагога:

I. *Проектування педагогічного спілкування*: побудова змісту спілкування, формування творчого самопочуття.

II. *Організація педагогічного спілкування*, самопрезентація, професійно-педагогічна увага, орієнтація в ситуації та встановлення й підтримка зворотного зв'язку у спілкуванні, виявлення ініціативи, реалізація плану спілкування, володіння педагогічним контактом.

III. *Регулювання педагогічного спілкування*: мовленнєве (вербальне) спілкування, володіння немовленнєвими (невербальними) засобами спілкування, соціальна перцепція, використання «пристосувань» [12].

Головним завданням учителя є урівноваження та запобігання конфліктів в учнівському колективі, вирішення деяких особистих проблем учнів.

Основною функцією комунікації є досягнення соціальної спільності при збереженні індивідуальності кожного її елемента.

Структура комунікації включає:

- 1) двох учасників, що володіють нормами семіотичної системи, наприклад, мови;

- 2) ситуацію (або ситуації), яку учасники прагнуть осмислити і зрозуміти;
- 3) тексти, що виражають сенс ситуації в мові або елементах даної семіотичної системи;
- 4) мотиви і цілі, що спонукають суб'єктів до спілкування;
- 5) процес матеріальної передачі текстів.

У основі ділової комунікації — загальноприйняті етичні вимоги до спілкування, які орієнтовані на визнання неповторності і цінності кожної особи. До цих вимог належать: ввічливість, коректність, тактовність, скромність, точність, запобігливість. В умовах ділової комунікації від ступеня володіння перерахованими якостями багато в чому залежить успіх проведення переговорів, укладення оборудки, організація якісної і плідної роботи підприємства. Ділове спілкування – це процес взаємозв'язку і взаємодії, обмін діяльністю, інформацією і досвідом. Ділове спілкування відрізняється від повсякденного спілкування тим, що в його процесі ставляться цілі і конкретні завдання, які вимагають свого рішення.

Високий рівень комунікативної культури визначається наявністю у суб'єкта спілкування ряду особистісних якостей:

- емпатія – уміння сприймати почуття співрозмовника, емоційний стан іншої людини;
- доброзичливість – пошана, симпатія, уміння розуміти інших людей;
- автентичність – здатність бути самим собою під час спілкування з іншими людьми;
- ініціативність – вміння встановлювати контакти з іншими людьми, готовність вирішувати справи в ситуації, що вимагає активного втручання;
- ухвалення відчуття – уміння виражати свої відчуття і готовність приймати емоційну експресію з боку інших.

Ділова комунікація у значній мірі залежить від соціально-психологічних умінь. І якщо ввічливість, тактовність, скромність, коректність – якості швидше вроджені, ніж придбані, то психологічним аспектам комунікативної культури можна навчитися.

Пріоритети виховної, розвивальної діяльності вчителя дозволили визначити ті інваріантні характеристики, без яких сьогодні неможлива професійна культура педагога. Так, на думку К. Роджерса, у гуманістичній педагогіці пріоритетний оптимістичний погляд на дитину, опора в роботі з нею на позитив. «Людина, — писав Роджерс, — є не те, що вона є, а те, чим вона може стати. Ресурс розвитку людини закладений у ній самій». Педагога, котрий дотримується цих ідей, допомагає дитині у процесі її розвитку, зростання, К.Роджерс назвав «фасилітатором» (той, що підтримує). Педагог-фасилітатор відкритий до діалогу, прагне побачити світ очима дитини, зрозуміти його. У складних умовах фасилітатор намагається підтримати розвиток дитини, він відкритий до співпереживання й відверто висловлює свої почуття.

Педагог-фасилітатор — творча особистість, креативність якої постійно зростає. Як правило, такі особистості характеризуються сформованим світоглядом, наявністю досвіду у суміжних з професійною діяльністю галузях,

здатністю захоплювати, що допомагає досягнути взаєморозуміння, співтворчості з вихованцями.

Професійно-педагогічна комунікація є складним видом педагогічної діяльності, що спрямована на навчання, виховання й розвиток особистості і потребує відповідальності. Основними її функціями є термінальні, тактичні, операціональні.

Термінальні (лат. *terminalis* — *межа, край*) функції педагогічної комунікації (функції-цілі) пов'язані зі стратегічними напрямками педагогічної діяльності, відображають її сутнісні цілі та завдання. До цієї групи належать:

— навчальна функція професійно-педагогічної комунікації, що передбачає оволодіння суб'єктами комунікації комунікативними знаннями, їх постійне оновлення, комунікативну рефлексію з метою ефективного діалогу в педагогічній діяльності, сприяє поглибленню, розширенню та закріпленню знань, умінь і навичок;

— виховна функція професійно-педагогічної комунікації — сприяє формуванню комунікативних, моральних якостей, які забезпечують нормативну поведінку людини для успішної адаптації до певного соціокультурного, освітнього середовища. Її реалізація передбачає формування ціннісного ставлення, переконань, комунікативної культури;

— розвивальна функція професійно-педагогічної комунікації, що створює унікальні можливості для розвитку комунікативних, особистісних якостей суб'єктів комунікації, оволодіння етичними нормами і правилами поведінки, розкриття морального змісту подій, фактів, учинків, опанування оцінних і самооцінних критеріїв, збагачення комунікативного досвіду; сприяє поступовому і послідовному переходу на якісно нові рівні культури педагогічної комунікації;

— життєзабезпечувальна функція професійно-педагогічної комунікації — створює умови для особистісної самореалізації, задоволення інформаційних і комунікативних потреб суб'єктів комунікації через збагачення культури вербальної та невербальної комунікації, розширення можливості доступу до інформації, яка постійно оновлюється, використання інформаційних і комунікативних ресурсів комп'ютерних технологій;

— функція соціалізації особистості, що передбачає підготовку до встановлення взаємних стосунків із суб'єктом комунікації, колективом, соціальним середовищем через оволодіння правилами вербальної та невербальної поведінки в стандартизованих комунікативних ситуаціях; вибір найдоцільніших засобів комунікації для досягнення мети у конкретній комунікативній ситуації; відкритість і довіру між комунікативними партнерами; усвідомлення і подолання бар'єрів комунікації; вибір оптимального стилю спілкування і керівництва колективом; подолання перешкод у взаєморозумінні; врегулювання конфліктних ситуацій; усвідомлення власного місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних та інших зв'язків.

Процес комунікації залежить від професійної ролі педагога, яка програмує певний шаблон соціальної, професійно спрямованої поведінки

(“учитель — учень”). У зв'язку з цим особливого значення набуває його здатність урізноманітнювати рольові професійні позиції, позбавлятися “масок”, «входити» в роль іншого.

Тактичні функції професійно-педагогічної комунікації (функції-засоби). Реалізація їх підпорядкована загальній стратегії комунікації. Кожна з цих функцій виконує відповідну інструментальну роль:

— інформативна функція професійно-педагогічної комунікації: забезпечення повноцінного обміну повідомленнями, тобто прийом, передавання інформації (про нові знання і властивості, ознаки предметів і явищ довкілля, технології і норми здійснення конкретного виду комунікативної діяльності, моделі, стратегії, технології комунікативної поведінки, засоби педагогічної комунікації та ін.), сприйняття, осмислення її змісту; вибір адекватних вербальних і невербальних засобів передавання змісту інформації; формування в суб'єктів комунікації особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до інформації; розуміння внутрішнього стану партнера з педагогічної комунікації; цілісний аналіз процесу педагогічної комунікації на основі сформованої системи знань, вивчення, усвідомлення й аналізу своїх комунікативних здібностей, умінь;

— експресивна функція професійно-педагогічної комунікації: забезпечення доступного, цікавого, емоційно-виразного і яскравого передавання інформації, формування відповідних комунікативних умінь і навичок, стимулювання у партнера необхідних емоційних станів (“обмін емоціями”). Вплив учителя на емоційну сферу учня може бути настільки значним, що його погляди та ідеї, підсилені емоціями і переживаннями, за певних обставин можуть спонукати до творчості, пошуку, за інших — заповнити свідомість учня, позбавити його здатності до раціонального аналізу;

— смислоутворювальна функція професійно-педагогічної комунікації: привнесення сенсу в усі аспекти комунікації, розкриття загальнолюдських, загальнокультурних смислів, професійної та індивідуальної значущості комунікативних дій;

— діагностична функція професійно-педагогічної комунікації: забезпечення ефективності комунікації, яка залежить від ступеня опанування її суб'єктами (зокрема вчителем) інформації про стан, рівень знань, вихованості, розвитку партнера з комунікації, ступінь його поінформованості, готовності до обміну інформацією. Вона передбачає постійний зворотний зв'язок, який дає змогу “зчитувати” й аналізувати інформацію, характеризувати емоційно-вольові стани через зовнішні їх прояви, бачити невідповідність між невербальними комунікативними актами і їх психологічним змістом, робити певні висновки;

— індивідуалізаційна функція професійно-педагогічної комунікації: утвердження єдиних стандартів і правил роботи з інформацією, задоволення індивідуальних особливостей попиту на інформацію залежно від здібностей, інтересів, бажань, потенційних можливостей суб'єктів комунікації шляхом використання різноманітних джерел інформації, штучних засобів її збереження і передавання, розвитку її форм;

— спонукальна функція професійно-педагогічної комунікації: пошук шляхів переведення партнера з комунікації у позицію суб'єкта, спонукання його до активності, спрямування на виконання певних комунікативних дій, самореалізацію через вербальні, невербальні засоби комунікації, використання телекомунікаційних технологій для передавання та приймання інформації;

— прогностична функція професійно-педагогічної комунікації: передбачення можливих комунікативних бар'єрів під час взаємообміну інформацією, змін, що можуть статися із суб'єктом комунікації, аналіз їх тенденції, моделювання наступного процесу комунікації (планування змісту, вибір засобів, технологій комунікації на основі змісту і цілей взаємодії, зокрема навчальної, виховної);

— культурологічна функція професійно-педагогічної комунікації: відкриття можливостей для учасників комунікації не тільки продемонструвати рівень культури усного й писемного мовлення, невербальних проявів, знання норм етикету, а й брати за взірець, наслідувати особистісно значущі особливості поведінки, вимоги партнера з комунікації;

— психотерапевтична функція професійно-педагогічної комунікації: використання засобів комунікації (вербальних, невербальних) з метою надання психологічної допомоги, запобігання конфліктів, нівелювання або компенсування їх негативних впливів. “Слово, — писав В. Сухомлинський, — найтонше доторкання до серця, воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножом, і розжареним залізом, і брудом. Слово обертається найнесподіванішими вчинками навіть тоді, коли його немає, а є мовчання. Там, де потрібне гостре, пряме, чесне слово, іноді ми бачимо ганебне мовчання. Це найогидніший вчинок — зрада. Буває й навпаки: зрадою стає слово, яке повинно берегти таємницю. Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне — приносить біду. Словом можна вбити й оживити, поранити йвилікувати, посіяти тривогу й безнадію і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльози, породити віру в людину і зародити невіру, надихнути на працю і скувати сили душі...”

Операціональні функції професійно-педагогічної комунікації (функції-прийоми) виявляються у процесі реалізації тактичних цілей, які, як правило, пов'язані з відповідною комунікативною стратегією:

— функція вимірювання та оцінювання в професійно-педагогічній комунікації: пошук, удосконалення форм і технік вимірювання (визначення величин) важливих для педагогічної комунікації показників (рівня сформованості комунікативних умінь, наявності комунікативних здібностей, критеріїв оцінювання якості і кількості інформації, каналів її передавання, способів кодування, декодування, приймання інформації та ін.) та їх оцінювання (формулювання висновків про стан процесів, подій, явищ на основі здійснених узагальнень);

— методична функція професійно-педагогічної комунікації: співвіднесення мети і засобів, технік педагогічної комунікації з її результатами, визначення їх ефективності, відповідності комунікативної діяльності

нормативним еталонам, виявлення недоліків у побудові процесу педагогічної комунікації, прогнозування його розвитку, розроблення нових стратегій і тактик, прийомів власної комунікативної діяльності і діяльності суб'єкта комунікації;

— управлінська функція професійно-педагогічної комунікації: управління комунікативною діяльністю суб'єктів комунікації, інформаційними потоками; запобігання труднощам, які виникають при переході інформації із зовнішнього у внутрішній план суб'єктів комунікації, а також унаслідок перекручування інформації при опосередкованій педагогічній комунікації. Це зумовлює необхідність знання інформаційних потоків (“учитель — учень”, “учень — учитель”), суб'єктів педагогічної комунікації, умінь аналізувати інформаційні потоки, знаходити причини їх нетотожних переходів, способи їх коригування та використання;

— координаційна функція професійно-педагогічної комунікації: взаємне орієнтування, узгодження дій суб'єктів комунікації з метою організації спільної комунікативної діяльності;

— контактна функція професійно-педагогічної комунікації: встановлення контакту (стану взаємної готовності суб'єктів комунікації до безпосереднього або опосередкованого електронними засобами приймання і передавання повідомлення); активізація прагнення суб'єктів комунікації до контакту між собою та з ініціатором комунікації; створення умов для пізнання особистісних якостей партнерів із комунікації; організація спільних переживань, формування групового “ми”; створення позитивної, сприятливої атмосфери;

— самостверджувальна функція професійно-педагогічної комунікації: усвідомлення суб'єктом комунікації власного “Я”, відчуття особистої значущості, формування адекватної самооцінки, рівня домагань особистості;

— формоутворювальна функція професійно-педагогічної комунікації: зовнішнє оформлення вербальних висловлювань, невербальних проявів залежно від особливостей, умов комунікації, особистісних якостей її суб'єктів.

Знання функцій, орієнтація на поліфункціональність професійно-педагогічної комунікації дають змогу вчителю організувати власну комунікацію як цілісний багатогранний процес, знаходячи у ньому множинний смисл (освітній, виховний, розвивальний та ін.), розуміючи її варіативність (відсутність жорсткої детермінації моделей, тактик, стилів, засобів комунікації), інтегративність (кожен комунікативний акт є проекцією багатьох систем), багаторівневість (необхідність стимулювати активність суб'єкта комунікації, здійснювати самоконтроль і самооцінку комунікативної діяльності, співвідносити власні дії з діями співрозмовника, аналізувати, коригувати, прогнозувати подальшу комунікативну діяльність тощо).

Зміст, форми й засоби реалізації конкретних функцій залежать від фахової спрямованості педагога, типу навчального закладу (загальноосвітня школа, професійний навчальний заклад). Так, прийоми встановлення контакту (контактна функція) вчителя початкових класів і вчителя-предметника старшої школи мають істотно відрізнятись, інакше педагогу не уникнути

міжособистісних конфліктів. Суттєві відмінності матимуть зміст, емоційна насиченість висловлювань і невербальних проявів (функція формоутворення) учителів математики, літератури, географії. Під час реалізації соціалізуючої функції у навчальному закладі слід враховувати наявність в учнів певного досвіду соціальних стосунків, життєвих стереотипів і норм.

Прогнозувати успіх комунікації можливо не завжди, оскільки він нерідко залежить від багатьох непередбачених обставин. Тому вчитель має діяти водночас у кількох вимірах: безпосередньо спілкуватися з партнером, спостерігати за собою і своїми діями, утримувати під контролем свідомості мету спілкування, оцінювати доцільність її досягнення або необхідність зміни. Співвіднесення прогнозованого перебігу подій із фактичним є підставою для внесення коректив.

Комунікативна діяльність педагога — це процес постійного пізнання ситуації, умов комунікації, соціального оточення, себе. Тільки на основі оперативного дослідження, аналізу ситуації вчитель знаходитиме адекватні засоби для забезпечення педагогічно доцільної комунікації.

Висновок. Емоційне благополуччя – одна із головних умов сприятливого психологічного клімату у колективі. Кожна людина в будь-якому віці потребує співчуття, поваги, взаєморозуміння, визнання. Тобто педагогу необхідна підготовка до виконання однієї зі своїх ролей — забезпечення здорового спілкування. Таким чином, комунікативна культура — частина професійно-педагогічної культури педагога, що поєднує мотиваційно-ціннісний, інформаційно-змістовий та технологічний аспекти. У своїй сукупності комунікативні вміння становлять техніку педагогічного спілкування або ж характеризують технологічну сторону комунікативної культури педагога.

Комунікативна функція — це важлива складова урівноваження та запобігання конфліктів, а також вирішення деяких особистих проблем учасників навчально-виховного процесу. З метою формування здорового психологічного стану колективу кожному педагогічному працівнику необхідно знати основи етики, моралі, естетики, культури спілкування, адже саме комунікативна культура педагога є однією з основних ланок у формуванні власної особистості та особистості учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агеев В. С. Психологическое исследование социальных стереотипов / В.С. Агеев // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 95-101.
2. Андреева Г. Социальная психология / Г. Андреева. – Изд. 5-е. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 365 с.
3. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. – М. : МГУ, 1982. – 198 с.
4. Бодалев А. А. Личность и общение / А. А. Бодалев. – М. : Педагогика, 1983. – 272 с.

5. Дмитриева Л. Г. Особенности диалогической среды общения студентов в системе конструкторов Дж. Келли / Л. Г. Дмитриева, Е. Л. Солонина // Вестник Башкирского университета. – 2006. – №1. – С. 101-106.

6. Кан-Калык В. А. Основы профессионально-педагогического общения / В. А. Кан-Калык. – Грозный : Чеч.-Инг. кн. изд-во, 1979. – 135 с.

7. Кан-Калык В. А. Учителю о педагогическом общении / В. А. Кан-Калык - М. : Просвещение, 1987. – 190 с.

8. Капская А. И. Формирование готовности к исполнительско-речевой деятельности в системе профессиональной підготовки : автореф. дис. на соискание научной степени докт. пед. наук : спец.13.00.01 / А. И. Капская; Киев. гос. пед. инст. – К., 1989. – 40 с.

9. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2-х кн. / Л.Е. Орбан-Лембрик. - К. : Либідь, 2006. – Кн. 1. – 560 с.

10. Реан А. А. Социальная педагогическая психология : учебное пособие [для психологов и педагогов] / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб. : Питер, 1999. – 416 с. – (Серия «Мастер психологии»).

11. Рогов Е. И. Учитель как объект психологического исследования / Е.И.Рогов. - М. : ВЛАДОС, 1998. – 102 с.

12. Савенкова Л. О. Професійне спілкування майбутніх викладачів як об'єкт психолого-педагогічного управління / Л. О. Савенкова. – К. : КНЕУ, 2005. – 212 с.

Дата надходження до редакції: 22.01.2013 р.